

TRYGGERE LEIEFORHOLD FOR STRAFFEDØMTE

SAMMENDRAG

Som en del av prosjektet, tryggere leieforhold for straffedømte, ønsket Leieboerforeningen mer kunnskap om straffedømtes bosituasjon og boligutfordringer og har derfor gjennomført en liten kvalitativ undersøkelse med straffedømte og ansatte i hjelpeapparatet. Prosjektet er et samarbeid mellom Leieboerforeningen og WayBack Oslo og er finansiert av Husbanken.

Rapporten er utarbeidet av Leieboerforeningen ved samfunnsgeograf Mari Løken
i samarbeid med WayBack Oslo

Innhold

Innledning og metode	3
Sammendrag av funn	4
Uforutsigbarhet knyttet til løslatelsesdato for prøveløslatelse	4
Tilbud i kommunal boligsektor.....	6
Tilbud i privat utleiesektor	8
Startlån.....	10
Generelle utfordringer med å skaffe bolig fra fengselet.....	11
Ønsker og forventninger til bolig og hjem	12
Konklusjon	13
Idealtyper	14
Ismael (29).....	15
Julia (35)	16
Odd (58)	17

Innledning og metode

Som en del av prosjektet, Tryggere leieforhold for straffedømte, ønsket Leieboerforeningen mer kunnskap om straffedømtes bosituasjon og boligutfordringer og har derfor gjennomført en liten kvalitativ undersøkelse med straffedømte og ansatte i hjelpeapparatet. Prosjektet er et samarbeid mellom Leieboerforeningen og WayBack Oslo, og er finansiert av Husbanken.

En kvalitativ undersøkelse av denne størrelsen er ikke egnet til å generalisere til hele populasjonen av straffedømte. Undersøkelsen har allikevel kunnet bidra med kunnskap relevant for kursing og kompetanseheving gjennomført av Leieboerforeningens juridiske avdeling, samt tilføyet nye perspektiv fra en spesifikk utsatt posisjon på boligmarkedet.

Undersøkelsen har bestått av semistrukturerte samtaleintervjuer med løslatte, personer som nå soner under åpne forhold, og ansatte i hjelpeapparatet. Det har vært gjennomført 10 intervjuer med straffedømte og tre intervjuer med ansatte i hjelpeapparatet, WayBacks faddere. Av de 10 intervjuene med straffedømte har respondentene hatt 5 ulike kommuner som bosted før innsettelse, med hovedvekt på det sentrale Østlandet. Målet med undersøkelsen har vært å få bedre innsikt i hvilke utfordringer og erfaringer målgruppen selv opplever å ha. Det vi ønsker å få belyst er «fangeperspektivet». Hvordan prosessen med boligfremskaffelse ser ut fra den siden av muren. Selv om undersøkelsen har vært av begrenset omfang har samtaleintervjuene vært rike på informasjon og deltakerne har delt raust av sin kunnskap og sine opplevelser. Mange elementer går også igjen i samtale og tyder dermed på at en del av erfaringsgrunnlaget deles av flere enn det antallet som har deltatt i undersøkelsen.

Alle intervjuer (bortsett fra ett) har vært tatt opp med lydopptaker og transkribert, kodet og analysert i etterkant av intervjuene. Kodene er hentet både fra intervjuguiden og fra det transkriberte datamaterialet, såkalte *in vivo* koder. Før intervjuguiden ble utarbeidet hadde Leieboerforeningen flere møter med daglig leder i WayBack Oslo for å få kontekst og innspill til hvilke tema som kunne være aktuelle å ta opp under intervjuene. Respondentene har fått muligheten til å snakke relativt fritt rundt et utvalg av forhåndsbestemte tema, og det har også vært åpent for å følge opp tema som ikke har vært en del av intervjuguiden. I tillegg har vi helt til slutt i hvert intervju spurt om det er noe respondentene ønsker å legge til på fritt grunnlag. På den måten har vi åpnet for at tema som har vært ukjent kan bli kjent i løpet av samtale.

I tillegg til å kode det transkriberte datamaterialet i tematiske koder har vi delt og samlet intervjumaterialet inn i tre ulike idealtyper, portretter, etter kjennetegn ved intervjuene. Idealtyper er en konstruksjon, et analytisk verktøy, der typiske kjennetegn trekkes frem. Vi kan derfor ikke regne med å finne idealtypene i den virkelige verden, men de kan benyttes som et verktøy, i denne sammenheng for å foreslå mulige og ulike boligløsninger. Vi vil allikevel understreke at de tre idealtypene som presenteres her ikke må forveksles med virkeligheten som alltid vil være langt mer kompleks og skiftende fra situasjon

til situasjon, menneske til menneske og relasjon til relasjon. De ulike boligløsningene som presenteres i sammenheng med idealtypene er ment som forslag og ikke en *one size fits all*. Hver enkelt vil alltid ha sine egne personlige forutsetninger, drømmer og mål.

Leieboerforeningen vil takke alle de som har deltatt i undersøkelsen, og med det gitt av sin tid og sin kunnskap om tema. Vi vil også rette en takk til WayBack Oslo som har tilrettelagt for og invitert til kurs, invitert deltakere til undersøkelsen, og som jobber utrettelig for at overgangen fra fengsel til bolig skal gå så godt som overhodet mulig for sine medlemmer.

Sammendrag av funn

Følgende kapitler er sammendrag av de funnene som har kommet fram i samtaleintervjuene med respondentene, samlet under tematiske overskrifter.

Uforutsigbarhet knyttet til løslatelsesdato for prøveløslatelse

Et veldig tydelig funn som går igjen i samtlige samtaleintervjuer er at uforutsigbarhet knyttet til løslatelsesdato er et stort problem i overgangen fra fengsel til bolig. For å oppnå to tredeler av soningen/prøveløslatelse, må den innsatte ha en adresse og vise til, et bosted som er godkjent av kriminalomsorgen. Samtidig er det svært utfordrende for den innsatte å skaffe seg en egen bolig uten å ha en løslatelsesdato. Særlig fordi de fleste har svært begrensede økonomiske midler å forvalte, i tillegg til å ha opparbeidet seg gjeld i sammenheng med dom og soning.

Hvis den innsatte har et noenlunde «strait» nettverk på utsiden som også har økonomiske midler, eksempelvis familie, så er en løsning at man får et familiemedlem som sier at vedkommende kan bo der i en periode til den løslatte kan skaffe til veie en bolig selv på det private markedet. Generelt fremstår det som at de innsatte som har klart å opprettholde gode relasjoner til et familienettverk på utsiden stiller langt sterkere når det kommer til å få ordnet med praktiske utfordringer da kriminalomsorgen har et begrenset antall ansatte på jobb, og dermed begrenset mulighet til å bistå den enkelte innsatte.

Julia: «Da jeg satt inne så var det nedbemanning sånn at de [kriminalomsorgen] mista en stilling i døgnnet. Sånn at de som jobba gikk fra 8 timers vakter til 12 timers vakter. Og det merker man fort på humøret til dem som jobber. Også smitter det av på dem som bor der. Så at det er for lite folk på jobb i fengsel, absolutt. Så siden de ikke har nok folk på jobb så blir det ihvertfall ikke utflukter, alt knipes inn. Plutselig så tok de knekkebrødene våre. Fordi at de hele tida må balansere i et budsjett som ikke er stort nok».

Odd: «Jeg vet bare at i hverdagen så har ikke vi hatt jurister på øya så folk har ikke fått dratt på permisjoner blant annet. Folk har ikke fått overføringene dem skal ha fra et annet fengsel, dem har ikke kommet videre i soninga si. Og da blir det veldig sånne banale spørsmål du kommer med nå. Hva skal til for en tidligere gjeldskartlegging? Skal jeg bruke mine ressurser på å kartlegge gjelda mi da, også får dem sju andre på avdelingen ikke dratt på permisjon? Fordi at jeg bruker ressursene til meg».

Fordelen med kommunal bolig er at det kan utvises fleksibilitet fra kommunen eller bydelen med tanke på overtakelsestidspunkt, og at boligen kan brukes til overnattingspermisjoner i den flytende perioden før man har en konkret løslatelsesdato. På den måten kan den innsatte bruke permisjoner til å forberede et hjem og øve seg på løslatelse. I tillegg kan det være lettere fordi boligkontoret kjenner til at vedkommende har fengselsbakgrunn og at det er aksept for det. Dersom vedkommende ikke har uføretrygd er det gjerne Nav som dekker husleie i om. at det er de færreste som kommer rett ut i jobb etter endt soning, selv om det er et krav om sysselsetting under prøveløslatelse.

Dersom det er Nav som dekker husleie for den innsatte også i private leieforhold kan i praksis den samme fleksibiliteten utvises som i kommunal boligsektor. I begge tilfeller avhenger det imidlertid av at Nav har forståelse for at den innsatte ikke kan gi en konkret dato for løslatelse og at boligen må være på plass før dato for prøveløslatelse kan gis av kriminalomsorgen. Verdien av å ha en bolig som kan benyttes til overnattingspermisjoner kan med fordel prege Navs vedtak om betaling av husleie i den flytende perioden der den innsatte venter på dato for prøveløslatelse, særlig med tanke på at dato kan komme med kort varsel.

Ismael: «Du får et søknadspapir, og så sender du den, også får du et svar om at vi veit ikke når du skal ut så vi kan ikke tildle deg en bolig. Også pof står du der med søppelsekken også sier du til Nav at jeg er ute nå, også sier de at det skulle du sagt fra om før. Skjønner du? Da jeg kom ut nå så måtte jeg bo på sofaen hos en annen person fordi dem hadde ikke klart å fikse bolig til meg enda, og da hadde jeg søkt nesten et år i forveien».

I tilknytning til løslatelsesdato så gir forvaringsdommer spesielt stor uforutsigbarhet. Ved forvaringsdommer er straffereaksjonen tidsbestemt, hvilket innebærer at retten, etter begjæring fra påtalemyndigheten, kan forlenge tidsrammen med inntil fem år av gangen. Det at forvaringsdømte må informere utleier om at vedkommende er dømt til forvaring oppleves som et stort hinder i å fremskaffe en bolig på det private leiemarkedet. Kriminalomsorgen skal sjekke om utleier er informert om dommen. Kommunal leiebolig oppfattes derfor i mange tilfeller som eneste reelle løsning for forvaringsdømte.

Tilbud i kommunal boligsektor

Gjennom undersøkelsen har det kommet frem at det er stor variasjon i kvaliteten på botilbudet som de straffedømte mottar i kommunal boligsektor. Respondentene forteller om hele spekteret fra akuttovernatting som hospits, til en ferdig innredet og nyoppusset leilighet i et privat boligsameie med mulighet for å kjøpe leiligheten på sikt. Det er også stor variasjon i hvilken oppfølging løslatelseskommunene tilbyr den innsatte i løslatelsesprosessen.

Ismael: «Ja, den er kjempefin. Helt nyoppussa. Jeg var den første som gikk inn etter at håndverkeren gikk ut derfra. Det er 55 kvm, bad, soverom, stor stue, to tre bodar, walk in closet. Den er helt suveren! Så nå blir det en helt fresh start. Med en liten terrasse. (...) Det er et sameie eller noe. Sånn at man kan kjøpe den leiligheten etter hvert hvis man vil da. (...) Ja, for når de blei med de ansatte fra fengselet og skulle se det, de fikk sjokk, de trodde ikke sine egne øyne. Du har trekt gull loddet sa dem. Så da har ihvertfall kommunen gjort jobben sin».

Personer som blir satt i fengsel med rusutfordringer og blir rusfrie i fengsel, opplever å bli løslatt til hospits. Og ifølge våre respondenter er det ikke en uvanlig løsning i de tilfeller der bolig ikke er på plass før full tids soning. Denne informasjonen gir kontekst til en studie publisert i 2017 hvor det gjennom en observasjonsperiode på 15 år ved løslatelse fra norske fengsler, ble slått fast at det er høy risiko for å dø av overdose den første uka etter løslatelse, og særlig de to første dagene. 85 prosent av alle dødsfall som skjer innen en uke etter endt soning er på grunn av overdoser¹. Det er dermed svært viktig at en egnet bolig er på plass før løslatelse, og selv et kort opphold på akuttovernatting som hospits er forbundet med stor risiko for den innsatte. Både med tanke på tilbakefall til rus, og dødsfall som følge av overdose.

Julia: «Jeg hadde jo heller ikke noe leilighet da jeg ble satt i fengsel. Og jeg fikk ikke to tredjedeler heller. Så jeg ble løslatt på fulltid. Og da ble jeg faktisk løslatt til hospits. Selv om jeg da hadde sittet inne i nesten i tre år og vært rusfri. Så allikevel så var det det tilbudet Nav hadde da jeg skulle løslates fordi at jeg ikke selv klarte å ordne bolig fra fengsel. Men det er så og si umulig. Når du ikke har tilgang til finn, du ikke har tilgang til telefon, og du ikke har mulighet til å gå på visning. Så er det veldig vanskelig. Så på grunn av det så ble jeg løslatt til hospits. Noe jeg var ekstremt misfornøyd med i. om. at jeg hadde holdt meg rusfri veldig lenge og jeg var veldig motivert for å fortsette sånn».

¹ Bukten, A. m. fl. (2017) *High risk of overdose death following release from prison: variations in mortality during a 15-year observation period*. *Addiction*, 12, 8, s. 1432-1439.

Flere respondenter bekymrer seg også for bomiljøer preget av aktiv rus og mye kriminalitet blant beboerne på en del kommunale adresser. Særlig er det en del adresser i Oslo som er beryktet blant de innsatte, og det er frykt for tilbakefall til rus og kriminalitet som preger bekymringene respondentene forteller om. Overgangen fra fengsel til bolig må anses som en spesielt sårbar overgang og det bør etterstrebtes å tilby den løslatte en bolig i et rolig bomiljø uten rus og kriminalitet. I Oslo er det den enkelte bydelen som fatter vedtak om kommunal bolig, og da innenfor bydelen, såkalt bydelsvis tildelingsrett. Selv om dette er hovedregelen, bør det i tilfeller der bydelen ikke kan tilby den løslatte/prøveløslatte en egnet bolig (i et bomiljø uten rus og kriminalitet) gjøres enkelt for søker å få vedtak på en kommunal bolig i en annen bydel som kan tilby en egnet bolig. Søker bør opplyses om muligheten for bydeler til å inngå avtale om bosetting på tvers av bydelsgrenser i særskilte tilfeller.

Ismael: «Jeg kom inn veldig ung, som 16åring første gang så da bodde jeg hjemme. Også flytta jeg ut i en privat leiebolig og alt gikk fint. Også havna jeg i fengsel igjen. Og så flytta jeg til Bryn rett ved treningssenteret der. Bodøgata 9, i kommunal bolig der. Det var greit, ganske rolig miljø. Litt mer familier og sånn. Også gikk jeg inn i fengsel og kom ut, så sa dem at du skal få på Tøyen Seilgata. Og det så fint ut, helt til det ble kvelden og Cannabislukta kom i gangen og alt det skrikinga og polti fram og tilbake, folka ut med sverd. Og bare hva skjer her liksom? Hvor er det jeg har havna hen? Her kan jeg ikke bo!».

Enkelte som har sittet på lengre dommer forteller at de har skiftet adresse til et familiemedlem på et ønsket sted i begynnelsen av soningen og dermed opparbeidet seg rettigheter og botidskrav for kommunal bolig innenfor en kommune de ønsker å flytte til ved løslatelse. Det er imidlertid ingen automatikk i at de innsatte mottar informasjon om denne muligheten i forbindelse med soning. En annen respondent forteller at hen mistet et tilbud om kommunal bolig etter å ha stått på venteliste i nærmere to år fordi hen ikke fikk beskjed om at hen var blitt tilbudt en bolig fordi vedkommende satt fengslet. Først da vedkommende ble løslatt fikk hen beskjed om at hen hadde mistet plassen sin i køen og ble istedenfor tilbudt akuttovernatting på hospits.

Da ventetiden for kommunal bolig varierer både mellom kommuner og innenfor ulike bydeler i samme kommune er det vanskelig å gi felles informasjon om til hvilket tidspunkt i soningen den innsatte bør søke om kommunal bolig, annet enn at de må være ute i god tid grunnet både lang saksbehandlingstid og ventelister på kommunal bolig. De ansatte i hjelpeapparatet forteller at de får tilbakemelding fra boligkontorene om at de både søker for tidlig og for sent. Som nevnt i kapittel om uforutsigbarhet knyttet til dato for prøveløslatelse bør det aktuelle boligkontoret utvise fleksibilitet i sine vedtak, samt være informert om at bolig må være på plass før dato for prøveløslatelse kan gis, slik at den innsatte kan

benytte boligen til overnattingspermisjoner i den flytende perioden der bolig må være på plass, men før konkret dato for løslatelse er gitt.

Tilbud i privat utleiesektor

De straffedømte som har deltatt i undersøkelsen forteller om ulike strategier for selvrepresentering ovenfor utleieryere i privat leiesektor, og tilknytning til Nav spiller en sentral rolle da det oppfattes at private utleieryere ønsker minst mulig å gjøre med Nav. De aller fleste straffedømte har behov for bistand fra Nav for å betale husleie ved løslatelse fra fengsel, da det er de færreste som kommer rett ut i jobb. Unntaket er innsatte med uføretrygd som selv har midler til husleie. Selv om alle ytelseryer fra Nav, inkludert uføretrygd og pensjon, faller bort ved innsettelse, vil både uføretrygd og pensjon «åpneryer» igjen ved løslatelse og vedkommende med disse ytelseryene vil kunne betale husleie selv ved løslatelse. Depositum vil de aller fleste uansett ha behov for hjelp til fra Nav da mulighetene for sparing i fengsel er svært begrenset, og et depositum gjerne teller flere titalls tusen kroner.

Julia: «Og jeg får jo fortsatt hjelp fra Nav, men det har jeg heller aldri nevnt på visning. Fordi jeg har fått det inntrykket, at de få gangene jeg har snakket om det, eller nevnt at jeg får hjelp fra Nav, så blir folk veldig sånn at: Nei, shutdown med en gang. Og da er de ikke interessert, og ikke noe som har med Nav å gjøre. Særlig hvis jeg da sier det som noe av det første. Men hvis jeg gjør det motsatt da. At jeg først har latt dem få et inntrykk av meg som person og så sier det litt etterpå, har jeg opplevd at det som regel går greit. De må liksom bli kjent med meg først da. For hvis de hører det med Nav med en gang så er det bare et stort rødt varselsflagg også blir det nei med en gang».

Der noen opererer med full ærlighet ovenfor utleieryer, forteller flertallet om at de ønsker å skjule sin tilknytning til Nav og opplever det som en forutsetning for å få tilslag på boligen. En del opplever at det er mer legitimt å fortelle at de får hjelp av Nav til depositum enn den månedlige husleien. Respondentene opplever imidlertid at Nav garanti ikke godtas av utleieryere, og at kontantdepositum fra Nav vil gjøre prosessen med å få tilslag på en privat leiebolig langt enklere. De fleste forteller at Nav også aksepterer dette og utbetaler kontantdepositum enten som lån eller ytelse på oppfordring og med nevnte begrunnelse fra de straffedømte.

Julia: «De gangene har det nesten alltid vært kontantdepositum. Jeg tror jeg har hatt Nav garanti en gang eller noe, og ellers så har det alltid vært kontantdepositum, fordi det er ingen som vil godta Nav garanti. Ingen! De fleste skriver det til og med i annonsene på finn at ikke Nav garanti. så det er nesten ikke vits å spørre om en gang».

I de tilfeller der Nav skal betale husleien må Nav først godkjenne leiekontrakten. Det er antagelig legitime grunner til det fra Nav sin side, men det bidrar til at en del opplever å miste tilbudet om boligen fordi de ikke kan underskrive kontrakt, men må be utleier vente på at Nav skal godkjenne kontrakten, eller finne på en unnskyldning til hvorfor de ikke kan skrive kontrakt selv om de ønsker leiligheten. Respondentene føler ikke at de er i en posisjon til å be utleier vente, og noen velger å ta risikoen med å underskrive kontrakt før Nav har godkjent.

Ismael: «Men hvis du skal ha bolig gjennom Nav da. Da er det et nytt kapittel fordi de trenger jo sin tid. Sånn at da har du to alternativer. Da kan du enten kontakte en norsk utgave av en sånn slumlord, som bare har sånne leiligheter som er helt for jævlige og mange som bor der har problemer med narkotika. For de godtar at du flytter inn og at det tar tid med Nav. Fordi de har kontakt med Nav. Men hvis du skal ha en vanlig leilighet, for å si det sånn, da skal Nav først se på kontrakten og godkjenne den. Og så kan du inngå kontrakt. Og da er det litt oppoverbakke å komme til en utleier. For da har du kanskje fått familie til å stille depositum. For å slippe å ha den garantien. Men så sier du, det kan kanskje ta en måned før jeg får skrevet under kontrakten, men jeg vil gjerne ha leiligheten».

Respondentene forteller at de alle fleste, inkludert dem selv, har opparbeidet seg gjeld og betalingsanmerkninger både fra livet før innsettelse og i forbindelse med dom og soning, og at dette gir store utfordringer i prosessen med å skaffe til veie en privat leiebolig da de aller fleste større utleiere krever kredittsjekk før inngåelse av leiekontrakt. Dette gjør at de straffedømte henvises til småskala private utleiere, og gjerne sokkelleiligheter, der det ikke kredittsjekkes i samme grad. En del respondenter forteller om dårlige opplevelser i sokkelleiligheter der utleiere låser seg inn i leiligheten uten varsel og fører kontroll med blant annet besøk.

Julia: «Og jeg føler at gjennom utleiefirma så får du bedre rettigheter og du får mere det privatlivet på en måte da. Mens når du leier privat så er det veldig fort for dem å tro at enten så skal du liksom bli bestevennen dems eller det nye familiemedlemmet dems. Eller at de har rett på å blande seg i ditt liv da. Noe jeg mener at de ikke har rett på da. Og jeg har ikke noe interesse i det hele tatt av å ha noe relasjon til huseieren min egentlig. Men særlig da, når jeg har bodd i sokkelleiligheter så har jeg opplevd flere ganger at huseieren tar seg den friheten å bare låse seg inn uten mitt samtykke. Og det synes jeg ikke er greit i det hele tatt. Det vet jeg egentlig ikke er lov, men jeg vet at det er veldig mange som tar seg den friheten allikevel».

Respondenter forteller også om et undersegment av middels store og mindre seriøse utleiere som ikke kredittsjekker og i tillegg godtar at det tar tid med Nav, og hvor utleier selv heller ikke har alt på plass. De straffedømte føler at de ikke har annet valg enn å bare ta det første og beste de blir tilbudt og at de ikke har mulighet til å takke nei til en bolig selv om leiligheten ikke er i forskriftmessig stand eller utleier opptrer useriøst. Dette bidrar til at en allerede sårbar gruppe på det private leiemarkedet havner i et segment av leiesektoren som er mindre profesjonalisert og hvor utleiere noen ganger opptrer i konflikt med gjeldende lovgivning.

Startlån

En del innsatte har uføretrygd og er dermed egnet for startlån fra Husbanken, kommunen, i det at de har lave, men stabile inntekter. I pressområder der boligprisene er høye er det imidlertid svært begrenset hva et slikt lån gir av muligheter på boligmarkedet. Leieboerforeningen har gjennom undersøkelsen snakket med innsatte som ønsket å ta med seg et startlån ut av kommunen og til områder med lavere boligpriser. Dette bør tilbys som en mulighet da det kan gi gode sjanser for å etablere seg i en stabil og egnet bolig for dem det gjelder. En utfordring vil være annen gjeld og betalingsanmerkninger som den domfelte har opparbeidet seg gjennom soning som kan gi problemer for innvilgelse av lån.

Odd: «Jeg har lyst til å kjøpe en bolig. (...) Jeg kunne tenke meg å ha hatt et lite småbruk et sted litt avsides. Det er billigere, også da håper jeg å slippe unna mere trøbbel. Jeg tenker at hvis jeg flytter tilbake der jeg kom fra så er risikoen for videre soning betraktelig. (...) Jeg har jo sett på småbruk fra Tolga til Hvaler, og fra svenskegrensa til Vestfold, Telemark. Nå er det litt støvsugd i markedet, og nå vet jeg ikke heller hvor mye penger jeg kan klare å finansiere. Så jeg må se. Jeg har tenkt litt på startlån i Husbanken, men jeg må få rydda opp i disse betalingsanmerkningene mine først».

Generelle utfordringer med å skaffe bolig fra fengselet

Det mangler konkret informasjon til de innsatte om hvilke botilbud som finnes, hvor de kan henvende seg for å få den informasjonen de trenger, og til hvilken tid i soningsforløpet de bør gjøre hva. Det fremstår som at mye står og faller på hvor engasjert og kunnskapsrik den kontaktbetjenten de innsatte får tildelt er, og at det er mye opp til hver enkelt innsatt hva de klarer å grave fram av informasjon og hvilke goder de klarer å utløse ved hjelp av egne strategier og evner.

Odd: «Helt sikkert, men da havner du ned på betjentnivå i kriminalomsorgen. Da er vi inne i et dilemma, fordi du får utdelt en kontaktbetjent. Og hvis han er rutinert og kan mye så går det greit. Hvis du har en slabbedask så går det helt i sirup. Er du på [fengsel] som det er sjette ledelseskifte på to år så er det kaos ikke sant».

Julia: «Men det er vanskelig da. For vi har ikke lov til å ha internett, og med en gang en av de andre ser at hun får jo være på finn. Så er det halloij! Inne på soning, jeg vet ikke om det er like ille når det er menn involvert, men da er det altså slåssing om alt fra egg, hun fikk et egg mer enn meg om morgenen. Eller for eksempel hun satt på finn. Men det skjer jo, for at folk skal få mulighet til å få seg en leilighet eller planlegge, så må det skje. Men det er veldig sånn hipp som happ. Hvem er på jobb, hvilken fot sto dem opp med i dag? I fengsel er det om å gjøre å mase mest mulig. For selv om regelen er sånn, så kan du bare mase også plutselig får du lov allikevel den tirsdagen hvor hun var på jobb. Og da fikk jeg ja!»

Det at kriminalomsorgen har få ressurser i form av antall ansatte på jobb spiller også inn på i hvilken grad den innsatte kan få tid til å gå på finn.no sammen med en betjent for å se etter leiligheter, eller å få fremstilling eller permisjon til å gå på visninger. Fremstilling innebærer at den innsatte drar sammen med en ansatt fra fengselet, mens på permisjon kan den innsatte bevege seg ut fra fengselet på egen hånd. Om man soner på lukket eller åpen avdeling, eller i overgangsbolig bestemmer hvor stor frihet den innsatte har, og dermed også i hvilken grad den innsatte har mulighet til å samhandle med samfunnet utenfor for å skaffe seg en bolig. Der den innsatte har progresjon i soningen, fra høyere til lavere sikkerhetsnivå, vil det gjennom soningen kunne åpne seg muligheter for den innsatte selv til å ta tak i boligsituasjonen i forbindelse med forventet løslatelse.

Julia: «Men det hadde vært en lang vei å gå å komme ut for to år siden, hvis jeg ikke hadde jobba mye selv. Men det føles ofte sånn i mange ting som har med fengsel å gjøre, at de mangler sånne mellomstasjoner. Det mangler en del, du detter imellom noen stoler.

Og bare det at noen står med en søppelsekk med syv eiendeler og ingen plass å dra når dem kommer ut. Bare den tanken, det skjønner alle at det er noe galt der».

Ønsker og forventninger til bolig og hjem

De respondentene som har deltatt i undersøkelsen har utvist svært nøkterne forventninger og ønsker til en fremtidig bolig, selv på direkte oppfordring om å kommunisere ønsker uten hensyn til de realistiske begrensningene som foreligger. På kort sikt står muligheten for å ivareta et privatliv og å kunne planlegge fram som et sterkt ønske, og på sikt forteller rundt halvparten at de ønsker å få orden på økonomien for å kunne kjøpe seg sin egen bolig. Et stabilt, rolig og trygt bomiljø ikke preget av aktiv rus er viktig for flere av ulike årsaker, blant annet for å minske risikoen for å havne tilbake i dårlige vaner og grunnet omsorgsansvar for barn. Noen vet ikke hva det innebærer å ha et trygt hjem, og foreløpig heller ikke hvordan man skal gå frem for å skape et. Noen ønsker å bo relativt sentralt, mens andre ønsker mer landlige omgivelser. Samtlige oppgir å være godt fornøyd med en nøktern og normalt fungerende bolig.

«I: Men sånn ut over et rolig bomiljø er det noe ved en bolig som du trenger?»

Ismael: Nei, så lenge det er et sted å bo er det viktigste. Så lenge det er tak over hodet og strømmen funker, og ting funker i boligen. At det ikke er falleferdig eller mugg og sånne ting. Enkle normale ting liksom».

Odd: «Drømmen for min del hadde vært, nå legger jeg kanskje lista litt høyt, men typ et litt mindre rekkehus. Helst leie-til-eie. Fra mitt synspunkt da, hvis det hadde vært mulighet til å leie og gå over til å eie. At du betaler leie inn i eget lån. (...) Det viktige er at når jeg er ferdig her, så kan jeg bare dra hjem. Det er ikke så mye som betyr noe, annet enn at jeg har mitt eget sted å dra til. Det er alfa og omega det. Du får jo ikke noe ro ellers».

Konklusjon

Vi har i denne rapporten vist ulike sider ved overgangen fra fengsel til bolig som straffedømte selv opplever i prosessen. Den innsatte møter på flere utfordringer ved å skaffe seg en bolig. Bant annet utfordringer knyttet til uforutsigbar prøveløslatelse, lav bemanning hos kriminalomsorgen, lange ventelister på kommunal bolig, gjeld, lite samordnet informasjon om ulike boligtilbud og det praktiske rundt anskaffelse, høye boligpriser og en privat utleiesektor preget av stor konkurranse om de gode boligene. Av dem som har vært intervjuet i denne undersøkelsen har ingen vært i aktiv rus på nåværende tidspunkt eller hatt alvorlige psykiske helseplager. Derfor er heller ikke denne gruppen representert i rapporten, verken i den tematiske oversikten over funn, eller i idealtypene koblet med en mulig boligløsning. Det finnes imidlertid arbeid utført rundt bosetting av gruppen beboere som faller inn i kategorien Rus og psykiske lidelser (ROP), blant annet av Oslo kommune og Velferdsetaten².

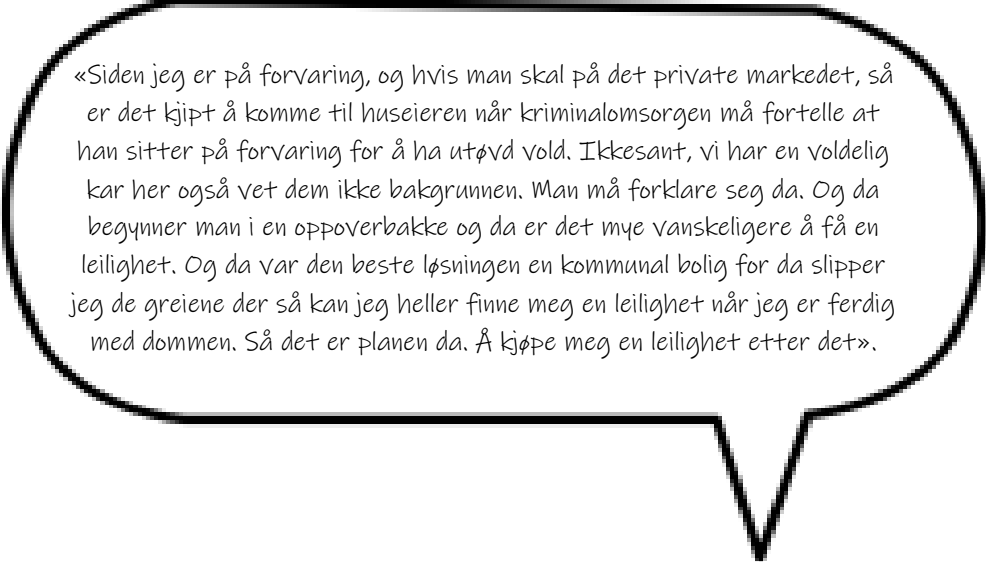
Vi håper at denne rapporten kan bidra til at en del av de utfordringene som straffedømte opplever i overgangen fra fengsel til bolig, blir bedre kjent blant aktører i forvaltningsapparatet, slik at problemstillingene kan forberedes på en måte som gjør at overgangen fra fengsel til bolig blir mer forutsigbar. Og hvor bistanden hver enkelt innsatt mottar i prosessen beror på færre tilfeldigheter, som «flaks og uflaks» med utdeling av kontaktbetjent og hvilken kommune eller bydel den innsatte tilhører ved innsettelse. For at de straffedømte skal få en enhetlig oppfølging basert på hva som er hensiktsmessig for å unngå tilbakefall til rus og kriminalitet bør det være like retningslinjer for alle kommuner, med unntak av geografisk differensierte boligtilbud som vil variere mellom blant annet mer eller mindre tettbebyggede strøk. De ulike Nav kontorene må også være informert om kriminalomsorgens praksis og regelverk i overgangen fra fengsel til bolig, samt ha systemer for kommunikasjon og samarbeid med andre Nav kontorer. Enkelte kommuner, som Asker kommune, har allerede utarbeidet gode systemer for oppfølging av innbyggerne i overgangen mellom soning og løslatelse som kan benyttes som mal for en enhetlig nasjonal praksis.³

² Digital metodehåndbok-Bosetting av personer med sikkerhetsproblematikk i egne boliger (2020) [Digital metodehåndbok - Bosetting av personer med sikkerhetsproblematikk i egne hjem.pdf \(oslo.kommune.no\)](#)
Matrise for ROP (2021) [Matrise-ROP-151221.pdf \(oslo.kommune.no\)](#)

³ Fra fengsel til frihet: Asker fengselsteam. [Fra fengsel til frihet - Askers fengselsteam - Veiviseren](#)

Idealtyper

På følgende sider presenteres tre idealtyper eller portretter: Ismael, Julia og Odd. Som nevnt innledningsvis er idealtyper en konstruksjon, et analytisk verktøy, der typiske kjennetegn trekkes frem. Vi kan derfor ikke regne med å finne idealtypene i den virkelige verden, men de kan benyttes som et verktøy, i denne sammenheng for å foreslå mulige og ulike boligløsninger. Vi vil allikevel understreke at de tre idealtypene som presenteres her ikke må forveksles med virkeligheten som alltid vil være langt mer kompleks og skiftende fra situasjon til situasjon, menneske til menneske og relasjon til relasjon. De ulike boligløsningene som presenteres i sammenheng med idealtypene er ment som forslag og ikke en *one size fits all*. Hver enkelt vil alltid ha sine egne personlige forutsetninger, drømmer og mål. De tre idealtypene er en sammenstilling av alle de kvalitative intervjuene som er gjennomført i undersøkelsen.

«Siden jeg er på forvaring, og hvis man skal på det private markedet, så er det kjipt å komme til huseieren når kriminalomsorgen må fortelle at han sitter på forvaring for å ha utøvd vold. Ikkesant, vi har en voldelig kar her også vet dem ikke bakgrunnen. Man må forklare seg da. Og da begynner man i en oppoverbakke og da er det mye vanskeligere å få en leilighet. Og da var den beste løsningen en kommunal bolig for da slipper jeg de greiene der så kan jeg heller finne meg en leilighet når jeg er ferdig med dommen. Så det er planen da. Å kjøpe meg en leilighet etter det».

Ismael (29)

BIOGRAFI

Ismael er 29 år og løslatt på prøve. Han var bare 17 år da han ble satt i fengsel første gang. Da bodde han hjemme hos foreldrene sine. Etter det har han vært en del ganger inn og ut av fengsel, og er nå på arbeidsavklaring hos Nav. Siste dommen var en lengre forvaringsdom. Ismael er nå fast bestemt på å ikke bryte vilkårene for prøveløslatelse siden han da risikerer å bli sittende inne på en veldig lang dom. Som forvaringsdømt må Ismael informere utleier om at han er dømt til forvaring, og kriminalomsorgen sjekker om utleier er informert. Ismael opplever derfor kommunal leiebolig som eneste reelle alternativ.

BOLIGHISTORIE

Ismael har bodd i flere leieboliger, både private og kommunale. Ismael har mistet en del leiligheter i forbindelse med å ha blitt satt i varetekt tidligere. Samtidig med tap av leiligheter har han flere ganger opplevd å miste alle sine eiendeler fordi han ikke har klart å organisere et nettverk på utsiden som har kunnet tømme boligen og sette tingene på lager. Han starter derfor igjen på bar bakke. I tillegg har han opparbeidet seg en del gjeld i forbindelse med dom og soning. Ismael har behov for en stabil bolig i et rolig bomiljø som ikke er preget av aktiv rus. Allikevel opplever han å ha fått tildelt en kommunal bolig i et veldig belastet bomiljø. Ismael tør ikke å bli boende der og bekymrer seg for å falle tilbake til rus og påfølgende fengselsstraff hvis han blir boende.

BOLIGLØSNING

Ismael kan tilbys en kommunal bolig i et rolig og ikke belastet bomiljø. Boligen bør tildeles i god tid før prøveløslatelse slik at han kan benytte permtiden til å forberede seg på løslatelse og til å skape seg et hjem å komme ut til. Ismael bør få mulighet til å bli boende i leiligheten selv om hans inntekter på sikt skulle overstige inntektsgrensen for tildeling av kommunal bolig i løslatelseskommunen. Dette kan løses ved å gi Ismael en tidsbestemt leiekontrakt. Ismael kan også få bistand til å vurdere muligheten for å kjøpe sin egen bolig på sikt når hans økonomi tilsier at det er en realistisk mulighet, enten den han leier eller en annen.

«Altså det jeg egentlig har behov for er bare en leilighet hvor jeg har et eget soverom. Det har egentlig vært min største prioritet. At det er stort nok til at jeg kan ha et eget soverom. Når man bor aleine i Oslo så er det så dyrt at det du ofte får er en liten hybel som er ettroms og hvor du har sovesofa for eksempel. Men jeg vet ikke, jeg er veldig glad i det å kunne skille mellom stue og soverom. Og kunne ha en ordentlig seng da hvor du vet at der kan du gå og legge deg. Og der er det kun soving. Og ha besøk i stua, men rommet er privat. Det betyr mye for meg. Det er kanskje det som betyr aller mest. Det er å kunne ha et lite eget soverom»

Julia (35)

BIOGRAFI

Julia er 35 år og har levd flere år i aktiv rus. Julia har hatt mange korte rusrelaterte dommer, men siste dom var på flere år. Denne gangen har Julia blitt rusfri i fengsel og er veldig motivert for å holde seg rusfri. Julia har hatt flere ustabile relasjoner preget av vold og rus, og hennes bolighistorie er også preget av dette. Julia klarer fint å håndtere et nabofelleskap og sin egen økonomi når hun er rusfri.

BOLIGHISTORIE

Julia flyttet hjemmefra da hun var bare 16 år, og har vært på det private leiemarkedet på egenhånd siden da. Julia har hatt mange private leieforhold med både positive og negative opplevelser med utleiery. Julia har behov for å kunne ivareta et privatliv og ønsker seg en blokkleilighet som er stor nok til at hun kan ha et lite separat soverom. På grunn av høye boligpriser, gjeld og betalingsanmerkninger har hun allikevel ofte endt opp i sokkelleiligheter der det ikke kredittsjekkes før kontraktsinngåelse, og der personlig fremtoning har større betydning for tilslag på leiligheten enn kredittverdighet. Julia har hatt flere dårlige opplevelser med utleiery av sokkelleiligheter der utleiery har låst seg inn uten varsel og forsøkt å kontrollere når og hvor ofte hun får lov til å ha besøk. Hun har også flere ganger opplevd ulovlige utkastelser med kort varsel etter høylytt krangling og etter å ha blitt utsatt for vold i hjemmet. Julia klarte ikke å skaffe seg en bolig under siste soning og fikk derfor ikke slippe ut på to tredeler, men måtte sitte full tid. Da hun slapp ut på full tid uten bolig fikk hun kun tilbud om akuttovernatting på hospits, til tross for at hun er tidligere rusavhengig og har blitt rusfri i fengsel.

BOLIGLØSNING

Julia kan få bistand til å etablere seg i en privat leiebolig hos et av de større utleiefirmaene som opererer med langsiktige leieforhold i sine gårder. Julia klarer fint å gå på visning selv og opprette en god tone med utleiery, men har utfordringer med betalingsanmerkninger fra tidligere som gjør at hun ikke får inngå kontrakt med de profesjonelle aktørene. Større kommuner kan innlede et aktivt samarbeid med profesjonelle og seriøse utleieaktøry for tilvisningsavtaler i private utleieboliger slik at Julia kan få en langsiktig leiebolig i et godt bomiljø som ivaretar hennes behov for privatliv. Boligen må være på plass før løslatelse slik at Julia unngår å måtte overnatte på hospits, da selv et kort opphold er forbundet med høy risiko i hennes situasjon.

«Men jeg har vært inne på Husbanken og brukt den lånekalkulatoren, og brukt de SIFO-tallene. Også kan man velge å være enig i SIFO eller ikke, men det er i alle fall veldig trygge tall å bruke. Offentlig godkjent statistikk. Og når jeg bruker dem så ligger jeg an til å kunne få overraskende mye, men akkurat litt for lite lån. Men jeg var inne i Sparebank 1 og brukte kalkulatoren deres, og det sa en helt annen sum. Så det var vesentlig bedre å få et startlån. Sann som jeg tolket tallene».

Odd (58)

BIOGRAFI

Odd er 58 år og sitter inne på en 12 års dom som nå nærmer seg to tredeler. Odd har blitt avklart hundre prosent ufør i fengselet, men på grunn av tidligere arbeidsforhold har han en grei uføretrygd på rundt 400 000 i året. Odd har hatt rusproblemer, men har allikevel alltid klart å la vær å havne på gata. Odd har hatt god progresjon i soningen og hatt en slags tillitsrolle blant både ansatte og innsatte i fengselet. Odd har noen læringsvansker som ble oppdaget som godt voksen, men han klarer fint å navigere innenfor det byråkratiske systemet så lenge han kan få hjelp til det datatekniske. Etter å ha sonet en lang dom sent i livet opplever Odd at hans digitale ferdigheter har blitt utdatert.

BOLIGHISTORIE

Odd kjøpte seg sin første bolig på åttitallet og har alltid etter det eid sin egen bolig. Odd har dermed aldri tidligere vært på leiemarkedet. I forbindelse med soning har han imidlertid mistet sin eide bolig som måtte selges da han ble fengslet og ikke lenger kunne opprettholde sine betalingsforpliktelser. Pengene fra boligsalget gikk til å dekke inn krav fra kreditorer og utgifter i forbindelse med rettsak og dom. Odd har nå litt økonomisk rot å rydde opp i og ingen formue, men lite gjeld og overkommelige utsikter til å etablere seg på nytt i en rimelig eid bolig. Odd drømmer om et lite småbruk eller et lite rekkehus i mindre sentrale strøk, men er folkeregistrert på det sentrale Østlandet.

BOLIGLØSNING

Odd kan få bistand i fengselet til å rydde unna de siste betalingsanmerkningene som han fikk i forbindelse med varetekt og soning, og til å søke om startlån fra Husbanken, kommunen, eventuelt i kombinasjon med tilskudd til egenkapital. Odd har en grei uføretrygd, men selv om den relativt til andre offentlige ytelser er god og stabil har han ikke råd til en, for han, egnet bolig i pressområder der boligprisene er høyere. I områder med lavere boligpriser har imidlertid Odd gode forutsetninger for å kunne betjene et lite lån på en stabil og egnet bolig. Odd bør derfor kunne få ta med seg sitt startlån til en kommune som kan tilby en god bolig til en relativt lav pris.